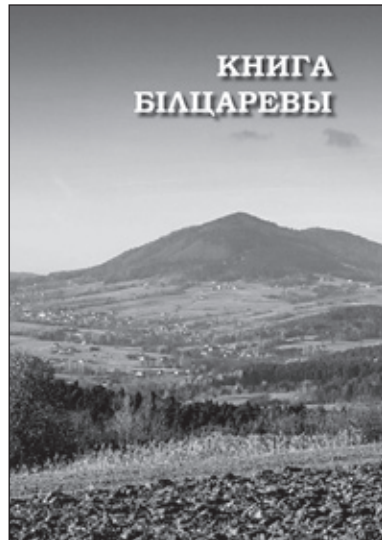

Ярослав Горощак

***Книга Білцаревы* під редакційом Петра Трохановского Крениця-Горлиці-Білцарева 2017¹**

Лемкознавча і лемкоязычна бібліотека збогатила ся в 2017 р. барз цінном книжком. Ба, не тильо книжком, што Книгом – і так ся тіж она зове: *Книга Білцаревы*. Мала то в задумі быти, з того што знам, монографія нашого села, Білцаревы (пишу нашого, хоц я ся вродил на Заході, та мимо того оно для ня все буде наше), але вышло штоси дуже векше і важніжше як лем монографія єдного села.

На початок жменя сухых даных: формат А-4, тверда окладинка, 580 сторін на кредовым папері о ґраматурі, на мое око, 120. Зміст поділений на 6 розділів:

¹ В сесым текстї, одмінні од стосуваной в «Річнику Руской Бурсы» едиторско-коректорской практыкы, не вводиме нияких орфографічных і лексикальных корект. Автором рецензії єст бо творця *Словника лемківско-польского/польско-лемківского*, котрого концепції языковой нормы не хочеме нарушати (прип. ред.).

1. *Част вступна* – 7 сторін;
2. *Географія* – 30 сторін;
3. *Історія* – 187 сторін, поділена на підрозділы: *Праісторія, Середньовіччя, Середньовічна Білцарева, Новожитна Білцарева, Під Австрією, Білцарівська еміграція, Зас під Польщом*;
4. *Духова, матеріальна і сепільна культура* – 56 сторін;
5. *Знатны людє, білцарівскы творці* – 166 сторін;
6. *На вигнанню* – 71 сторін.

Поза тым єст в ній понад 450 знимок, гнешніх (кольоровых) і архівальных (чорно-білых), як тіж понад 100 іншого роду ілюстрацій і репродукцій, мапок, табель, аж і пару ікон. Похоснувана література обнимат 106 позицій, а архівальны документи – 145 позицій.

Головні в части історичний, але не лем, стороны сут поділены на част головну і шыроку маргінесу на яких, дрибніжшым шрифтом, поміщены сут нотки, часто цитаты, з книжок, документив і інчых жерельных материялив на потверджыня представлєных інформацій. Поза тым – ту позволю си зачитувати Автора: «вміщат в собі – похоснуваны окремо, або серед розділів трактующих о історії і матеріальній культурі – творы і дописы» – і ту подано 21 назвиск, в тым 13, яких юж неє серед живых. Серед тых, котры вспомогли *Книгу...* інчыма материялами – фотографіями, документами, розповідями, інформаціями, подано 45 осіб, з котрых тіж юж 16 вснуло сном вічным. Помочом практычном служыло 11 осіб. Не буду ту виріжнял никого, поза єдным чловеком – Петром Басальгом, якого добрі понад 100 чудовых фотографій єст в *Книзі...* і якій помагал Автору і в інчий спосіб. Під наголовком написано «під редакційом Петра Трохановского». *De facto* Він є автором того діла, а не лем редактором. В части: *Духова, матеріальна і сепільна культура* ведучий текст написал Богдан Гамбаль, а материялы дал Петро Трохановскій. *Книга...* обнимат і еміграцію, так на Вєхід – на тилько, на кільки удало ся зобразити, як і на Захід.

Знал єм, же Трохановскій працує над том монографієм і знал єм, знаючи Його, же то буде велика річ під каждым взглядом, але коли єм дистал прєсылку з Руской Бурсы, та єм ся зачудувал. Кількіст збраного материялу, спосіб його прєдставлєня, кількіст інформацій і знімок єст задивляюча. Вартат звернути увагу, же коли гнеска дахто бы задумал таку монографію писати, та з помочы найважніжшых для той книги (не жыючых уж) осіб не міг бы юж скорыстати – а сут то інформації

безцінны, «з першых уст», од люди, які жыли ішы на Лемковині закла «воля міцніжшых» іх одтамаль не выгнала. Гнеска юж ся ничого од них не довідаме. А Він вспіл. Знал, же треба ся понагляти, бо жытя втіче, а Лемкы які ішы «дома» ся родили одходят штотраз скорше і юж гнеска мало хто остал. А тоты, што ішы жыют, сут юж часто в марным стані або товды были ішы малы і невелиь можуть памятати. Зберал матерялы, слухал оповідань, ходил там на місци по Білцареві, зо старыма Білцаривянами. Зьвідувал ся о назвы тереновы і записував.

Так ем си думал нераз, же не буду юж знал де єст «Сохів» (великій потик), де «Шкварлівка» (риля, на якій мешкала родина мого Няня), де «Бырлів», ци «Быча покута» – бо юж неє мі хто вказати. Жаль мі было, же ем з Няньом не поїхал до гір, жебы мі того повказувал. Споро ем ся од него довідал і навет кусьцьок записал, але де што было в терені не знам і юж знал не буду, пропало. Тымчасом отверам першу окладинку і на розкладі назвы тереновы, а на задний окладинці на розкладі рилі. Втішыл ем ся незмірно. Не пропало. Хтоси задбал, хтоси записал. Хтоси ішы, подибні як мій Няньо, так кохал Білцареву і наш «Олімп» Дзелярку. Хтіл і потрафил. Вшытко того коштувало вельо, і часу, і труду. Слава му за то! І за цілий двадцетрічний, як пише, труд над том книгом. Думам си, же нихто інчий не был бы в силі того в такій якости доконати, а коли бы прібувал, та люде бы му не помогли так, як Йому, завдякы Його позиції, Його заслугам для нашої культуры.

Задумал ем си, же найперше подам сухы, статистычны факты о *Книзі...*, а потим мої емоційнальны одчутя, але трудно ся оперти тенденції до оціны, описуючы зміст.

Окрем розмаху выконаной працы, вражыня робят вспомнены юж выжше, выратуваны од забытя назвы тереновы, а тіж красетны фотографії з оточыня села в розділі *Географія*. Самого села, в значыню хыж, ци генеральніжше забудовы, не вказал (окрем церкви). І добри. Был ем в Білцареві коли село мало практычні ішы лемківску забудову. Было прекрасне. Коли зме вышли з Братми – які мали товды по парунадцет років – на Дзелярку і на стоячу там ішы деревяну «патрию», як звали Лемкы вежу триангуляційну ішы з часив комасациі, та видок аж дых заперал в грудях. Хыжы серед садив были так вкомпонуваны в видок, же не лем не разили, але ішы были прикрасом. Гнеска там набудувано тых муруваных «кльоцків», часто по два, а быват і по три на єдным подвірци, та ся таке якісе чудне, брыдке зробило, же не годеи смотрити. На місци

старой патрії єст модерна вежа видокова, але видок на село юж не тот. Зато вколо села краса тота сама, як видно на поміщених в *Книзи...* знімках Петра Басалыгы.

Част історична задивлят не лем велькістю, але і часовым zakresом, котрий зачынат ся од палеоліту, то єст старшой эпокы камінной. Видно, же істория то «коник» Автора, же ей зна в степени, яким мало хто з докторатом може ся похвалити. Розділ тот є, в моім одчутю, вказаньом як бздурна єст польска теория о нашым нибы волоскым (румуньскым) походжыню. Приведу ту фрагмент з маргінесу на сторони 97, де в вельох жерелах єст поданий перший знаний з імена і назвиска шолтыс Білцаревы – Іван Труханович, а польска авторка, Кристина Перадзка, пише о ним Stanisław Truchanowicz. Но а Stanisław то юж відомо чые імено. Тот Іван ей выражні колов в очы і постановила го прекстити. Явні, можна бы речы – в жывы очы, бреше. Трохановскій пише іронічні: «Яке щестя, же мій записаний пращур мал імено Іван! Якого не даст ся „підіванити”». Імпонує в тий части кількіст жерел, през які Автор мусіл ся «пребити», жебы мати таке знаня і такы цекавосткы вынайти.

Інформаця о родинах, списы з давных жерел можут буд кому помочы найти і шліды своїх предків. Для прикладу подам што мене особисто дотычыло. Ведлуг мого Няня – жена мого прапрапрадіда Афтан называла же ся з дому Ференцяк. В Білцареві, з того што знам, не было Ференцяків. Не барз єм товды в тоту Ференцячку вірил, бо то навет для Няня давна давнина. Но, але, думал єм, може тот Афтан си взял жену споза Білцаревы. Тымчасом зо записив метрикальных з кінця XVIII столітя і зо списку на сторони 128 в тий книзі довідал єм ся, же были в нас Ференцякы. Выходит з того, же Афтан (якій же был з Богушы) приженіл ся до Білцаревы до Ференцяків. Юж єст конкретна корыст з той книги – знам, же Няньо повідал правду, яку знал од сестры свого діда.

Барз ня зачудувала част розділу *Білцарівска еміграция – За Вельку Воду*. Споро знам о Лемках, як і о тым, же емігрували до Америки і де (менче більше) там мешкали. Єднак комплетні ня заскочыла част названа *Wolf Run – Волчий шлід або мала Білцарева в Аппаляхах*. На західніх схылах Аппаляхів заложили Лемкы село, яке звали «малом Лемковином», а яке Трохановскій назвал «малом Білцаревом», бо в декотрым часі было там 50% Білцаривян. Другу половину становили Фльоринчане, Богушане, Камяняне, Брунаряне, Кунковяне і інчы. Видно як барз

в чужым краю з «нелюдзком мовом» хтіли быти серед своїх. Інформації сут обшырны. З мапком і списом назвиск. Єст тіж велика табеля зо списом Білцаривян в Америці, де мож поглядати своейою родины. Я нашол споро люди мойого родового назвиска і назвиска родового мойой Мамы, як тіж інчы родовы по стороні маминой Мамы, а мойой Бабці. Єст там тіж американьска знимка сестры мойой Бабці.

Дуже місця присьвячено обом сьвітовым войнам і часови межево-енному. Єст і спис, а навет 4 списы жытели нашого села в межевойню (ріжнят ся мінімальні меже собом) і приписаня їх до окремых ріль. Єст навет мапка де чья хыжа ся находила. Одручна і в кусьцьок здеформуваний скалі, але дає понятя о розміщыню хыж. Споро єст тіж архівальных знимок з тамтого часу.

Част історична кінчыт ся выселіньом, зо знаменным стверджыньюм Автора, же «прешмарил» вельо літературы, в тым найновшой, але нигде в польских жерелах не натрафил на буд який шлід, найделикатнійше по-вівшы, сваволі на Лемковині в роках 1945-1947. Єст о тым в части *Знатны люде – білцарівскы творці* во вспоминах тых люди (і не лем) і єст то важне сьвідокство.

Част о духовий, матеряльний і соспільний культурі зачынат ся прекрасным вступом Богдана Ґамбаля і потим є част ґаздивска. Хыжа (так при нагоді, нашол єм свого часу в словнику болгарско-польским слово «хыжа» в подібным значыню як в нас) є описана на прикладі забудувань Владиміря Возняка, знатного Білцаривяна, уйка Автора. Опис жытя штоденного поданий єст попрез вспомины люди. Єден зо вспоминив припомнул мі Няньовы слова, же в селі росло дуже сливок. Няньо з тых сливок нагнал самогону на своє весіля. Іщы пред выселіньюм посадил в саді 70 сливок, а як поїхал там в 60. (хыбаль) роках, та не было юж ани єдной. Вшыткы осадник вырубал. Дальше єст опис жытя пастушого, яри, літнього циклю, осени, зимы і робіт домовых, а тіж молотя в млинци, праня, управы лєну, výroбу ґонтив, výroбу масла. Потим є част *Церков* зо знимками білцарівской церкви і парох ікон (іконы сут і в інчых місцях). Є тіж листа парохів нашой церкви од 1752 рока. Дальше є опис родинных обрядив, як весіля (зілюструване знимками рукопису Владиміря Возняка з описом весіля), хрестины і поґріб. Тота част кінчыт ся описом дорічного сьваткування. Заміщене є тіж пару сьпіванок і пісень церковных з нотами. На єденадцетьох сторонах додано знимки крестив, капличок, хыж і вышиваной запаскы.

Част *Знатны людзе – білцарівскы творці* занимає вельо сторін не зато, жебы тых люди было аж так дуже (хоц і не мало – як на таке село), лем зато, же Автор хтіл тіж вказати приклады їх творчости. З описом той части мам кус проблем, сут бо там і мої оповіданя, і творы мого Няня. Трудно товды заховати холодне, обектывне пізріня. Генеральні помысл єст добрий, жебы презентувати творців попрез їх творы. Зачынат ся тота част од Андрия Трохановского з початку XIX столітя і веде аж до Олександра Козаренко з другой половины XX столітя – обнимат 23 назвиска. Серед них сут такы тузы, як Ярослав Качмарчык – премьер Уряду Руской Народовой Републикы Лемків (в сьвідомости Лемків, Президент). Майже каждый з них ма нотку єднакого обєму, незалежні од його значыня і доробку. І ту позволю си на дописаня пару речынь о Автори *Книгы Білцаревы*:

Поета, прозаїк і драматург, композитор (хоц він бы ся певні обрушыл на таке – от по просту написал музыку до кількоси там сьпіванок), соспільний діяч, вьспілтворец і головний вьспілорганізатор першых сємох Лемківских (іщы товды) Ватр в горах, вьспілорганізатор і вьспілведучий (іщы до недавна) Лемківской Ватры на Чужыні, головний редактор нашого двомісячника «Бєсїда», диригент церковного хору, бывший член і солїста Ансамблю Піснї і Танця «Лемковина» (з прекрасным, потужным баритоном – а і басом, як треба было) і Староста його Рады, тлумач літературы славянської, научытель релїгії і лемківской мовы, учасник чыслєнных русиньских Конгрєсив, симпозиїв, конференций (де лем ся розходит о нашы лемківскы справы), стрїч поєтыцкых в краю і за границьом, вьспілорганізатор і вьспілведучий Лемківской Творчой Осени, вьспїлавтор і головний вьспілорганізатор Беннале Русиньской Культуры в Креници, лявреат поєтыцкых нагород, неструджений пропагатор лемківской культуры на вєльох імпрезах в краю і за границьом, одзначений Срібным Крєстом Заслугы (якій рад бы замінити на кавальчык землі в Білцарєві), автор *Лемківского Букваря* і збіркы верши для діти *Мамко куп мї книжку*, вьспїлавтор збіркы русиньской поезії *Русиньски/руски піснї* Наталїї Дудаш з бывшой Югославїї (в єй частї присьвачений Лемкам). Здїбний рысовник і графік. І так бы певні можна было іщы гідні додати.

О його Браті, Ярославі Трохановским:

Маестро, граючий хыбаль на вшыткым, што му впало в руки: на фортепяні, на акордеоні, на трубці, як треба та і на цимбалах, на басах, вйольончелі (басятах), а на гушлях впрост віртуоз. Любитель поезиі Івана Русенка (якого вершы потрафит деклямувати з памяти), композитор мельодий до його вершив і не лем. Мам для него велику пошану і вдячност за створіня і проваджыня през довгы roky Ансамблю Пісні і Танця «Лемковина» і за вшпільне наше, майже 8 років в тым ансамблю, овінчене *tournee* по Канаді і ЗША. Ансамбль сьпівал на 4 голоса і майже вшыткы мельодии сам на тоты голоса розписував. З огляду на нашу дяспору нагrywав окремы партіі на магнетофоновы касеты і давал членам, або пересылав почтом. Залюбений в нашый Лемковині, вернул до ней не зважаючы на біду і всякы противности долі. То Його діяльніст започаткувала лемківскій ренесанс по райді «Лемковины» по Західній части Польщи. То під егідом Його «Лемковины» заістніла можливіст зорганізуваня в тамтых часах – коли на вшытко треба было мати позволіня власти – Лемківской Ватры в Чарний, під позором, же то «*warsztaty plenerowe Zespołu „Łemkowyna”*». Слава Ти за то друже Ярославе. Вартат тіж вспомнути, же мал і інчы таланты. Добри рысувал і малювал акварелями. Творил тіж оздобны деревяны тереликы з прекрасныма візерунками лемківскых церкви.

То тилько о знатных людях Білцаревы. Кто буде хтіл дашто більше о них знати – най зазрит до *Книгы...*

Остатній розділ, *На выгнанню*, обнимат листу преселеных так на Захід в 1947 р., як і скорше на всхід. На жаль листа всхідня є неповна. Барз бо трудно выдостати інформації з краю, де люде жыли (і іщы певні часто жыют) в великом страху, а і по части юж на тилько ся вынародовили, же не памятают о своїм родовым гнізді, або не хтят памятати (в нас ся тіж такє нерідко трафят). По части зас могли і не знати, же така Книга ся творит. То великій край, а люде розтрачены медже чужыма не мают доплыву інформації з родинных гір. Представены сут в тий части цекавы документи родины Автора, як і листа Лемків, якы хтіли прехытри-ти комуністычны власти товдышньої Польщи. Отже был то час, коли в Польщи, під радянським натиском, прібувано впровадити колхозы (од російского коллективное хозяйство). Люде за фраса не хтіли ся до того писати. Білцаривяне подумали, же як ся згодят на такий колхоз в Білцареві, та ім може позволят вернути. Написали лист до міністерства

і залучили листу охочых (наш Няньо тіж ей підписал). Єднак власти не дали ся на тото набрати. Тым барже, же то был юж рік 1959, коли в Польщі, по гомулковскій *odwilży* натиск на творіня колхозив міцно злекшал. Може як бы то были вчасніжшы роки пяддесяты, коли комуністам барз залежало, жебы ся пред Сталіном похвалити сукцесами колективізації, та бы ся ім скорше могло удати. Єст в тий части тіж споро знимок і зо Заходу, і зо всходу, а навет і з Канады.

Кінчыт ся попрэз роздів *В поклоні Дідам, Прадідам*, яким зме поставили (мы – Білцаривяне) пропамятны кресты на обох цмонтерях, і реляційом з іх посьвачыня. І зас ту Автор *Книгы...* грал першы гушлі. Його авторства сут тексты на крестах, а здає ся, же і форма креста з назвисками білцаривских Родив. І його підпис єст яко перший на просьбі до католицкого сьващенника о позволіня на поставіня тых памятників. Дальше єст юж лем Його реляция з того як *Книга...* ся родила, з сугестийом, же велике осувиско землі, яке трапит гнешніх жытели нашого села, то кара Божа за наше выгнаня.

Є то книга красота і незмірні цінна під кождым взглядом. Містит в собі барз дуже інформаций, якы ся тычат вшыткых Лемків, не лем з Білцаревы (зокрема розділ історичний – початковы його части) і з того взгляду може быти интересуюча для каждого, незалежні з якого родового гнізда ся выводит його родина. В мойй Родині вшыткы ся зачудували і вшыткы ей купили (декотры по пару примірників, бо як мало котра надає ся на презент).

Выпадало бы тіж написати дашто *in minus*, но але трудно ся до дачого причыпити. Можу лем повторити тото, што єм на горячо, сьвіжо по прочытаню, написал в е-майлю до Автора. Шкода, же не замістил барз важной мапкы, вказуючой де, в якы стороны нас Лемків розсіяно (так на Всьхід, як і на Захід). Мапку тоту заміщено в «Лемківскым Річнику 2017». Поза тым іщы шкода, же в пару місцях тлумачыт ся, же дачого не зробил кус інакше, ліпше, шырше. Не барз можу си выобразити як мож бы «тото ци оне» зробити іщы ліпше, шырше, докладніжше. Юж тото, што єст то кольосальна робота, а коли бы хтіл іщы дашто «добавити», та нигда бы ей не скінчыл і не выдал друком, бо все мож дашто поправити і страта бы для нас была превелика. Знам, же то є такий кус ідеаліста, якій бы хтіл довершыти вшытко «до вершын», але то є звычайні неможливе. Над такыма ділами працуют довгыма роками групы науковци.

Не барз знам чого Трохановскій не замістил серед знатных Лемків Симеона Трохановского – посла до Сойму Крайового Галичины І каденції (1861-1867). Присьватил му што правда дуже місця (дві сторони 142-143) в части описуючий австрійскій перйод нашої історії, але я бым го окрем того вставил і в части *Знатны люде...*, хоцбы в формі одсылача до тамтых сторін. Был то бо непресічний Білцаривян.

В рецензії *Книги Білцаревы* тилько ішчы вартало бы написати. По декотрых темах лем єм ся преслизнул, але мам надію, же єм кус приближл тот твір. Думам, же буду выразительом нас вшытких, чытачив *Книги...*, коли повім: крашні дякуєме друже, Петре. Желаме довгих років жытя в добрым здоровю і чекаме на дальшы творы.